

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ, OSMANLI'DAN 2020'YE

22 Mart 2021

Yıldırım Koç

“Her şey olması gerektiği gibi oldu, oluyor ve olacak”

Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2020'ye isimli 944 sayfalık kitabım **Kaynak Yayınları** tarafından yayımlandı.

İşçi sınıfı tarihi konusunda ilk çalışmam 45 yıl önce basılmıştı. 1976 yılında eşim Canan Koç'la birlikte yazdığımız **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi** kitabı, yazarları belirtilmeden, Tüm İktisatçılar Birliği (TİB) tarafından yayımlandı.

1998 yılında **100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi** (Gerçek Yayınevi) kitabım çıktı. Bu kitabın genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş biçimi Kaynak Yayınları tarafından 2003 yılında basıldı: **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**. Epos Yayınları 2010 yılında **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2010'a** kitabımı yayımladı.

Kuzgun Kitap tarafından 2016'da yayımlanan 400 sayfalık **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2016'ya-Özet-** kitabımda ise farklı bir yöntem izledim. Temel varsayımım, insanlarımızın kısa vadeli çıkarlarını çok iyi bilen ve asgari bedel ödeyerek hak elde etmede çok yetenekli, son derece gerçekçi, becerikli ve deneyimli oldukları oldu. İşçi sınıfı tarihini, “cahillerin bilinçlenme süreci” olarak incelemedim. Kısa vadeli çıkarlarını çok iyi bilen “homo economicus”ların belirli dönemlerde niçin öyle davrandıklarını anlamaya çalıştım. Bu kitap, bu nedenle, 2010 ve daha önceki yıllardaki kitaplarımdan farklıdır. Tekgıda-İş Sendikası'nın üyelerine dağıtmak amacıyla 2019 yılı Mayıs ayında yayımladığı 610 sayfalık **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı'dan 2019'a** kitabım da bu anlayışla yazıldı.

İşçi sınıfı tarihi çalıştıkça, anlamaya çalışmanın, yargılamaktan ve suçlamaktan daha doğru olduğunu düşünüyorum.

Yeni yayımlanan kitabımı, bence, bu konuda başka araştırmacılar tarafından yazılmış kitaplardan ayıran önemli noktalar var.

Birinci fark, işçilerin Osmanlı'dan günümüze tüm dönemlerde kısa vadeli çıkarlarını gayet iyi bilen, deneyimli, tedbirli, gerçekçi insanlar olduğu varsayımdır. Sıradan bir işçi, kesinlikle saf, cahil veya korkak değildir; davranışları, bulunduğu koşullar dikkate alındığında, kısa vadeli çıkarları açısından son derece rasyoneldir. Feleğin çemberinden geçmiştir. Görmüş geçirmiştir. “Çarıklı erkânıharp” ifadesi boşuna doğmamıştır. Başarı şansı ile ibret-i âlem için ezilme olasılığı arasında doğru seçimi yapma konusunda olağanüstü gerçekçidir; başarı şansını sezmedikçe veya gerçekten başka çaresi gerçekten kalmadıkça, risk almaz; sırtında yumurta küfesi taşımaktadır. Birçok kişinin sübjektivizm bataklığında boğulduğu koşullarda, somut şartların somut tahlilini yapar. “Allah'tan başka görmediği bir şeye inanmaz.” İşlerini halletmede “adamını bulma” konusunda da son derece beceriklidir.

Kitapta, sıradan bir işçinin birçok kimliğe veya aidiyete aynı anda sahip olduğu gerçeği dikkate alındı. İşçinin belirli bir etnik kökeni vardır; inançları önemlidir; siyasi görüş sahibidir. Bunlara ve benzer kimliklere ek olarak, işçi sınıfının mensubudur. İşçi sınıfı bilinci ancak sorunlarını çözmede

diğer kimlikleri işe yaramadığında ve kendisi gibi olanlara başvurmak zorunda kaldığında ve bu ihtiyacı devam ettiği sürece gelişir.

Kitap bir sendikacılık tarihi değil, işçi sınıfı tarihidir. Diğer bir deyişle, çok büyük çoğunluğu sendika üyesi olmayan işçilerin çeşitli dönemlerde davranışlarını tespit etmeye, bunların nedenlerini anlamaya, anlatmaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Türkiye işçi sınıfının örgütlülük tarihi yalnızca sendikaların tarihi olarak da algılanamaz. Bu kitapta dernek, kooperatif, vakıf, platform ve siyasi parti gibi örgütlenmeler de kısaca ele alındı.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, örgütlenmeyi yalnızca resmi yapılar olarak algılamak yanlışlığına düşülmemesidir. Her işyerinde sözü dinlenen bazı işçiler vardır. İşyerinde bir sorun yaşandığında, bu kişilerin yönlendirmeleri belirleyici olur. Bu kişiler de belirli bir öneri geliştirirken, işyerindeki işçilerin durumuna ilişkin genellikle çok gerçekçi değerlendirmeler yaparlar. Bir işyerinde sendikal örgütlülük yoksa, işyerindeki işçiler dışarıdan bakıldığında örgütsüz gözükür. Ancak hemen hemen her işyerinde gayri resmi, tüzel kişiliği olmayan iç yapılanmalar vardır. İşçi sınıfının örgütlülük düzeyinden söz edilirken, yalnızca sendikalara bakılması, bu nedenle de, son derece yetersizdir ve yanıltıcıdır.

Kitapta işçi sınıfının bir parçasını oluşturan memurların ve sözleşmeli personelin örgütlenme ve mücadele tarihine de yer verildi. “İşçi sınıfı” tanımında, devletin kanunlarının düzenlemeleri değil, ekonomik ve toplumsal ilişkiler, insanların üretim araçları mülkiyetiyle olan ilişkileri esas alındı. İşçi sınıfı tarihi konusundaki çalışmaların çoğunda “işçi sınıfı” yalnızca bedenen çalışanları veya mavi yakalı işçileri kapsayacak biçimde algılanmış ve anlatılmıştır; sınıfların tanımında da kişilerin üretim araçları mülkiyetiyle ilişkisi değil, yaptıkları iş dikkate alınmıştır. Halbuki esas kıstas, üretim araçları mülkiyetidir. Bu anlamda, özel sektör işyerlerinde ve özellikle hizmetler sektöründe sayıları giderek artan beyaz yakalı işçilerin incelenmesi de zorunludur.

Kitabın diğer bir özgün yanı, işçi sınıfını ve sendikaları etkileme ve yönlendirme çabası içinde olan güçlerin (devlet, siyasi örgütler, yabancı devletler, vb.) ele alınmasıdır. İşçi sınıfı tarihine ilişkin çalışmalarda yaygın diğer bir yanlış da yabancı devletlerin etkisinin abartılması, buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti devletinin etkisinin göz ardı edilmesidir. Türkiye işçi sınıfı tarihiyle ilgili çalışmalarda Türkiye Cumhuriyeti devletinin görevliler aracılığıyla sendikacılık hareketini etkileme ve yönlendirme çalışmaları pek ele alınmamıştır. Halbuki Türkiye’de bu müdahale genellikle zannedildiğinden çok daha önemlidir. Ancak bu konuya ilişkin bilgiler çok sınırlıdır.

Bu kitapta önemli bir yer tutan mülksüzleşme konusu, başka işçi sınıfı tarihi çalışmalarında pek ele alınmamıştır. Halbuki işçi, mülksüzleşmiş (üretim araçları mülkiyetinden kopmuş) bir kişi olarak, geçimini işgücü satışıyla, diğer bir deyişle, başkasına ait bir işyerinde ücret veya aylık karşılığında çalışarak sağlayan insandır. İşçilik bilinci ve davranışı ancak mülksüzleşmiş kişilerde gelişebilir.

Osmanlı’da ücretli işçilik çok eski tarihlere kadar uzanıyordu. İşçileşme sanayileşme öncesinde de vardı. Ancak başka kitaplarda genellikle eksik olan, ücretli işçilikle birlikte varlığını sürdüren köleliktir. İmalat sanayi ve tarımda epeyce yaygın olarak kullanılan köle emeğinin yanı sıra, acemi oğlanların ve ortakçı kulların kullanımı da Osmanlı emek tarihinin unsurlarıdır.

Türkiye işçi sınıfı tarihine ilişkin diğer araştırmalarda “işçi aristokrasisi” ve “yapay proletarya” olguları çok az incelenmiştir. Halbuki bu iki kavram kullanılmadan Türkiye’de, özellikle belirli dönemlerde, işçilerin ve işçi sınıfının tutum ve davranışlarını anlayabilmek olanaklı değildir.

Türkiye işçi sınıfını incelerken, küçük işletmelerin yaygınlığı da dikkate alınmalıdır. İşverenin de işletmede diğer işçilerle birlikte çalıştığı ve sermaye birikiminin yapılamadığı küçük işletmelerde işçi-işveren ilişkileri büyük işletmelerden farklıdır. Marx’ın “Kleinmeister” dediği ve ancak basit yeniden üretimin yapılabildiği işyerlerinde, bizdeki esnaf-sanatkârın büyük çoğunluğunun yanında çalışanlar işçidir, ancak bu işyerlerinde sınıf çelişkisi, bu işçilerde de sınıf bilinci pek gelişmez. Bu olgu, Türkiye işçi sınıfının davranışlarının açıklanmasında genellikle ihmal edilen bir özelliktir.

İşçi sınıfı tarihlerindeki çok önemli eksikliklerden biri, 1964 öncesinde işçiler veya örgütlerince çıkarılan topluluk ile iş ihtilafları sonucunda verilen kararların, umumi mukavelelerin, personel yönetmeliklerinin ve 1964’ten itibaren toplu iş sözleşmelerinin göz ardı edilmesidir. Halbuki örgütlü işçilerin davranışlarını anlayabilmede ücretler ve yan ödemeler, çalışma süreleri, iş güvencesi, işyerindeki çalışma düzeni ve işçi sağlığı konularında toplu iş sözleşmelerinde ve benzeri diğer

metinlerdeki düzenlemelerin de incelenmesi son derece önemlidir. Türkiye’de 1964’ten itibaren giderek yaygın bir biçimde uygulanan toplu iş sözleşmelerine erişmenin zorluğu bu eksikliğin nedenlerinden biridir. Bu kitapta gerek personel yönetmelikleri gerek toplu iş sözleşmeleri konularındaki bu eksiklik de bir ölçüde giderilmeye çalışıldı. Eşim ve ben, yaklaşık 45 yıldır toplu iş sözleşmeleri topluyoruz. Şu anda elimizde 1964 yılından itibaren imzalanmış 5000’e yakın toplu iş sözleşmesi var. Bu kitapta işçilerin çalışma ve yaşama koşulları incelenirken, toplu iş sözleşmeleri de ele alındı.

İşçi sınıfı tarihine ilişkin çalışmalarda çok yaygın bir hata, işçilerin durumlarının sürekli olarak kötüleştiği ve yoğun baskılar altında yaşadığı iddiasıdır. “Yoksulluk ve yoksullaşma ayrımı” da genellikle kavranmamaktadır. Tepki verme eğiliminde olan, yoksul işçi değil, yoksullaşan işçidir. Kapitalizmde işçilerin hayat şartlarının sürekli olarak kötüleştiği iddiası ise dayanaksızdır. Kapitalizm sömürüye dayanan bir sistemdir, ancak bu durum işçilerin yaşam standartlarının kapitalizm hatta emperyalizme rağmen yükselmeyeceği anlamına gelmez. İşçilerin kapitalizme ve emperyalizme karşı tavırlarını belirleyen en önemli etmen de yaşam standartlarındaki değişikliklerdir.

İşçi sınıfı tarihi üzerinde çalışan araştırmacıların büyük bölümü sol görüşlüdür. Kapitalizme eleştirel yaklaşan bu yazarların çoğu, işçi eylemlerini abartma ve idealize etme, efsaneler, kahramanlar ve hainler yaratma eğilimindedir. Sol eğilimli sendikacıların incelenmesinde de aynı eğilim gözlenebilir. Bazı örgütler ve işçi önderleri göklere çıkarılır, bazıları yerin dibine batırılır. Özellikle sendikalar tarafından yazılan veya yazdırılan “sendika tarihleri” veya “sendikacı biyografileri” genellikle bu niteliktedir. Bu kitapta her iki eğilim de aşılmaya çalışıldı.

Türkiye’de yaygın bir eğilim, işçi sınıfına ilişkin değerlendirmelerin sübjektivizme ve uvriyerizme (işçi övücülüğüne) kaymasıdır. Somut koşulların somut tahlili yerine, gönülden geçen gerçekliğin yerine konması anlayışı abartılı değerlendirmelere yol açmaktadır. Halbuki işçiler kapitalizmin ürünüdür ve kapitalist ilişkilerin, kişilik, davranış ve ilişkilerinde yol açtığı çarpıklık ve bozukluklardan ancak kapitalizme karşı mücadele sürecinde kurtulabileceklerdir.

Türkiye’de Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO), uluslararası sendikacılık hareketine ve gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin niteliğine ilişkin bilgiler ve değerlendirmeler de çok yetersizdir. Bu kitapta, bu konulara çok sınırlı biçimde değinildi.

Eşim Canan Koç ve ben, 1973 yılında ODTÜ’den mezun olduktan sonra çalışma yaşamımızın çok büyük bölümünü sendikalarda geçirdik. Bu süre içinde de sürekli olarak birinci el kaynak derledik. Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi konusunda herhalde Türkiye’deki ve dünyadaki en büyük arşive sahibiz. Bu kitap bu arşivden yararlanılarak yazıldı.

Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi bir övgü veya yergi kitabı olmadı. Amacım, “ne oldu? nasıl oldu? niçin oldu?” sorularına yanıt aramaktır; bunu yaparken de olay ve olgulara hasta yakını gibi değil, hekim gibi yaklaşmaya çalışmaktır. Ne yazık ki yayımlanmış işçi sınıfı tarihlerinde bu sorulara verilen yanıtlar çok yetersizdir. Yaygın tavır, yetersiz birinci el kaynak kullanılması ve anlamaya çalışmak yerine yargılamaya kalkmaktır. Hem daha genele hem daha da özele giden, birinci el kaynakları çok daha fazla kullanan birçok yeni araştırmanın yapılması, geleceğimizin inşasında büyük bir potansiyele sahip olan Türkiye işçi sınıfının yapısının ve dinamiklerinin kavranmasına önemli katkılarda bulunacaktır.